

MÜSLÜMANLAR VE SEÇİMLER

Giriş

İslam'da yöneticilerin tayininde Müslümanların onayının alınması bir Asr-ı Saadet pratiği olsa da Müslümanlar, zamanla bu pratikten uzaklaşmışlar ve ancak Batı'ya karşı yaşadıkları büyük krizin sağladığı uyarıyla seçimleri konuşmaya başlamışlardır.

İslam dünyasının modern dönemde yüz kırk iki yıllık bir seçim deneyimi vardır. Ne var ki bu seçim deneyimi kapsamlı araştırmalara konu olmamış, bütün olarak ele alınmamıştır. Bundan dolayı bu deneyimin kökenleri, geçirdiği aşamalar ve son durumu iyi anlaşılmamıştır.

İslamî kesimlerin seçimlerdeki yeri nedir? Seçimlere yönelik İslam dünyasında nasıl bir seyir izlemiştir? Batı'nın İslam dünyasındaki seçimlerle ilişkisi nedir? Batı, seçimleri kendi toplumu için olduğu gibi İslam dünyası için de mutlak bir hak olarak mı görmekte ya da seçimlere süreçsel mi yaklaşmakta? Sorularının cevapları kapsamlı bir araştırmayı gerektirmektedir. Analizimiz, bu kapsamda olmamakla birlikte konunun önemli noktalarına dikkat çekmeyi sağlamak üzere hazırlanmıştır.

1. Müslümanlarda Yönetici Tayini

İslam'da önderliğin ilk basamağını hiç kuşkusuz peygamberler oluşturur. Peygamberlerin seçilmişliği "ismen ve şahsen nas ve tayin" ile ilahî bir atamadır. Kulların o atamada payı söz konusu değildir.

Peygamberler dışındaki yönetici atamaları için ise Müslümanların büyük çoğunluğu, "ismen ve şahsen nas ve tayin" in söz konusu olmadığına inanmışlardır.

Müslümanlar, yöneticilerini kendileri seçerler. Bunun Hulefâ-yi Raşidîn dönemi için, her biri bir halifenin seçiminde uygulanmış dört örneği vardır:

Birincisi, İslam'ın ilk halifesi Hz. Ebû Bekir'in seçilişindeki uygulamadır. Hz. Ebû Bekir'in halifeliği, Hz. Ömer tarafından önerilmiş, bu öneri diğer Müslümanlar tarafından Hz. Ebû Bekir'e bey'atla onaylanmıştır.

İkincisi, Hz. Ömer'in seçilişindeki uygulamadır. Hz. Ebû Bekir, kendisinden sonra Hz. Ömer'i halife olarak vasiyet etmiş, bu vasiyet diğer Müslümanlar tarafından Hz. Ömer'e bey'atla kabul edilmiştir.

Üçüncüsü, Hz. Osman'ın seçilişindeki uygulamadır. Hz. Ömer, kendisinden sonraki halifeyi seçmek üzere bir kurul belirlemiştir. Kurulun üyelerinin dördü, vazifeden feragat etmiş; bunun üzerine kurul, Hz. Abdurrahman b. Avf'ı görevlendirerek ondan seçimi sonuçlandırmasını talep etmiştir. Vazifeden feragat edenler arasında yer alan Hz. Abdurrahman b. Avf, son iki aday Hz. Osman ve Hz. Ali arasında seçim yapmak üzere halka gitmiş, kabile reislerine, o günlerde Hac dönüşü Medine'de bulunan komutanlara, kadınlara hatta kimi rivayetlere göre buluşa yeni ermiş kız çocuklarına dahi kimi halife olarak görmek istediklerini sormuş, Medine halkının reyleriyle Hz. Osman'ı halife olarak ilan etmiştir. Bu seçim, sair Müslümanların Hz. Osman'a bey'at etmesiyle tamamlanmıştır.

Dördüncüsü Hz. Ali'nin seçilişindeki uygulamadır ki Hz. Ebû Bekir'in seçilişiyle aslında aynıdır. Hz. Osman, kendisinden sonrası için bir kişi veya kurul belirlememiştir. Peygamberin Ashabı Hz. Ali'yi önermiş, sair Müslümanlar ona bey'at ederek yeni halifeyi Hz. Ali olarak kabul etmişlerdir.

Anlaşılacağı üzere Asr-ı Saadet'te yöneticinin tayininde sabit olan bey'attır. Yönetici nasıl seçilirse seçilsin bey'at almak durumunda kalmıştır.

Bey'at, hiç şüphesiz idareci tayininin usulen veya gerçek anlamda olsun, halka götürülmesi anlamına gelir.

Asr-ı Saadet'ten sonra yöneticinin dayatılması ve halkın, üretilen hâlin kabulüne zorlanması ile bey'at, pratikte genellikle sembolikleşmiştir. Bununla birlikte bey'at, Müslümanların en üst idarecisinin tayininde hep korunmuştur. Bey'at, önce devletin önde gelen idarecilerinin, ardından daha geniş seçkinler kitlesinin etkinliği olarak bir şekilde gerçekleşmiştir. Lâfzî veya zımni bey'at söz konusu olmadan en üst yöneticinin tayini söz konusu bile edilmemiştir.

Müslümanlar, tarihsel süreç içinde karşılaştıkları büyük sorunların arkasında, yöneticilerin tayininde Hulefâ-yi Raşidîn'in seçim tarzından sapmayı, başka bir ifadeyle Ümmetin genelinin iradesinin dikkate alınmamasını en önemli etkenlerden biri olarak görmüşlerdir.

2. Osmanlı'dan Türkiye'ye Seçimli Sürece Geçiş

19. yüzyılın başında Müslümanlar, Batı karşısındaki durumlarını artık kaçınılmaz bir hâlde hissedip değerlendirmek durumunda kaldıklarında “Onların işleri kendi aralarında

istişare iledir (Şûra 38).” ayet-i kerimesinin hükmünden sapmanın içinde buldukları durumun ana etkenleri arasında olduğunu fark etmişlerdir.

Bu fark edişin Batı’da “demokrasi”nin kabulüyle halk iradesinin yönetime yansmasıyla ilişkisi muhakkaktır. Ancak Batı’daki gelişmeler, Osmanlı’daki değişim talebinde tek etken değildir. Fen bilimlerindeki gelişmelerde olduğu gibi Batı’nın durumu düşmanın uzaktan gelen sesleri gibi uyarıcı olmuştur. Batı’nın yaptığı uyarı ile değil ama Batı’dan gelen uyarıyla yapılan muhasebe, Müslümanların durumlarını örnek dönem Asr-ı Saadet’le karşılaştırmalarını ve sapmalarını fark etmelerini sağlamıştır. Bunun yanında Batı, Fransız İhtilali’nden (1789) sonra halk iradesinin yönetime yansmasında ve yöneticilerin seçimle belirlenmesinde bir format ortaya koymuş, bu format İslam dünyasını da etkilemiştir.

Uyarının Batı’dan alınması ve formatın Batı’ya ait olması, İslam dünyasında yönetimde istişareden sapmanın doğru değerlendirilmesi yönünde bir sorun oluşturmuştur. Müslümanların Hicri 5 ve 6, Miladi 11 ve 12. yüzyıllarda felsefeyle ilişkili olarak dışarıyla alakalı düşüncelere karşı hassasiyeti ve bu hassasiyetin kendilerine birkaç yüzyıllık bir rahatlama sağladığına duyulan inançları söz konusu sorunu daha da büyötmüştür. İhya ve tecdidi yanlış anlamış bir kısım ulema, Batı’nın çok anıldığı bir tartışmanın açılmasını dahi sapma olarak görmüştür. Öte yandan aynı ulemanın Osmanlı statükosuyla ilişkisi aslında onların görüşlerinin yanlı olmasını beraberinde getirmiş, görüşlerinin sorun çözmekten uzak olması ise onların bizzat üzerinde titredikleri Osmanlı idaresince dahi dikkate alınmamasına yol açmıştır. Bu durum, Osmanlı’da sorunlara karşı çözüm için istişarenin nasıl ihya edileceği hususunu ilk anda ulema desteğinden yoksun bırakmıştır.

Diğer yandan Batı’nın aynı süreçte kültürel anlamda kendisine bağlanan Osmanlı seçkinleri üzerinden Osmanlı idaresini etkisi altına almak amacıyla seçimli sistemi Osmanlı için desteklemesi, mevzuya hem ulema hem sıradan Müslümanlar nezdinde büsbütün karmaşık ve uzak durulması gereken bir görünüm vermiştir. Ulemanın Batı karşısında düşölen durum için çözüm üretememesi sonucu ise yenilenme için çözümler sadece Osmanlı aydınlarından gelmeye başlamıştır.

Osmanlı aydınları, 19. yüzyılın daha henüz ikinci çeyreğinde padişahı kapsamayan ama eninde sonunda onu da etkileyecek seçimli bir sisteme geçmeyi, kendilerini amaçlarına ulaştıracak meşru yol olarak görmüşlerdir.

Seçimli sistem ile parlamenter sistem birbirinden bağımsız düşünölemez. Bir danışma organı olarak Meclis (Parlamento), Müslümanların yabancı oldukları bir kurum değildi.

“Onların aralarındaki işleri istişare iledir (Şûra 38).” ayeti Müslümanların inandıkları ideal yönetim tarzının esaslarından birini teşkil etmiştir. İslam dünyasında en katı dönemlerde bile padişah (melik-sultan) divanı, bir şekilde işlemiştir. Müslümanlarda devlet nizamında bozulma, genellikle şura eksikliğiyle izah edilmiştir. Başka bir ifadeyle şuranın zayıflaması, Müslümanlarda yönetimin kesin olarak bozulmasına yol açacak bir husus olarak görülmüş, yönetimin bozulmasıyla özdeş tutulmuştur.

Osmanlı aydınları da 19. yüzyılda, Osmanlı’daki bozulmadan şikâyet ederken şura esasını dile getirmişler, amaçlarının Osmanlı’da şuraya dayalı yönetimi sağlayarak ıslah olduğunu açıklamışlardır. Bu, onları Batı’da gördükleri hâlde ilişkili olarak parlamenter sistem talebine götürmüştür. Dönemin önemli aydınlarından Ziya Paşa’nın çıkardığı Hürriyet gazetesinde yayımlanan bir yazıda yer alan şu cümleler bu talebi açıkça ifade etmektedir: “Ahkâm-ı dine ittiba edersek size ondan büyük emniyet olamaz ki... Kimseye zulüm değil, hile bile etmeyiz... Sübhanallah, biz Usûl-i Meşveret istiyoruz, Meclis-i Şûra-yı Ümmet talebindeyiz.”¹

Osmanlı’da değişim ulemanın çağın gerçekliğine vakıf olmamasından dolayı iyi yönetilememiştir. Osmanlı aydınlarının “meşveret” talebi, Batılıların Tanzimat’tan (1839) sonra Osmanlı’da azınlıkları güçlendirme, Osmanlı idaresini daha çok müdahaleye açık hâle getirecek şekilde dağıtma ve nihayetinde Osmanlı’yı çökertme programları için araçsallaştırılmıştır. Osmanlı aydınları, Batı’dan aldıkları yardımla farkında olmadan Batı’nın programlarının bir parçası hâline gelmiş ya da taleplerinin ancak Batı’nın desteğiyle sağlanacağına inanıp işlerin denetimlerinden çıkacağını düşünmemişlerdir. Hangisi doğrusu olursa olsun, Osmanlı’da “Meşrutiyet” olarak adlandırılan parlamenter sisteme geçiş, Batı’nın teşviki, desteği hatta dayatması ile gerçekleşmiş görünmektedir.

Bu hâl içinde Osmanlılarda ilk seçimler, I. Meşrutiyet’ten sonra Sultan Abdülhamid Devri’nde 1876’nın sonunda Meclis-i Mebusan için yapılmıştır. Seçimin bize ait kavramla “intihab”, seçmenin de “müntehib” diye adlandırıldığı bu seçim, henüz bir seçim kanunu yokken yapılmıştır.

Ne var ki 1877’de Osmanlı-Rus Savaşı başladığından ve seçimlerin dışarının Osmanlı’ya müdahalesi için araçsallaştırılmasından dolayı, Meclis-i Mebusan, çalışmalarına ara vermiştir.

¹ Hüseyin Çelik: “Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve Türkiye’de Parlamenter Sistem Tartışmalarının Başlaması”, Osmanlı, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, Cilt: 7, s. 343.

Bu devirde Müslümanların seçimlerle ilgili en büyük itirazı, Zımmî konumunda olan gayrimüslimlerin kendileri gibi seçimlere katılması ve Meclis-i Mebusan azası olabilmesi olmuştur. Ama ulemanın bir kesiminin Osmanlı'nın ilk anayasası Kanun-i Esasî'yi ve ilk parlamentosu Meclis-i Mebusan'ı bidat saydıkları da malumdur.²

Bir sonraki seçimler ancak II. Meşrutiyet'ten sonra 1908'de ilk Meclis-i Mebusan'ın çıkardığı seçim kanunu ile yapılmıştır. Aynı zamanda ilk partili seçim olan 1908 seçimine İttihat ve Terakki Partisi ile Prens Sabahattin'in liberal görüşlü Ahrar Fırkası katılmıştır.

1908 seçimlerini kazanan İttihat ve Terakki, seçim yasasını kendisine göre düzenlemiş, 1912 seçimlerine kendi seçim yasasıyla gitmiştir. İttihat ve Terakki lehindeki askerî vesayetten dolayı "Sopalı Seçimler" de denen 1912 seçimleri İttihat ve Terakki'nin kazanacağı şekilde yapılmış, Meclis-i Mebusan'a seçilen 276 mebusun, 270'i İttihat ve Terakki azası olarak seçilmiştir.³

İttihat ve Terakki, 1914 seçimlerine ise tek başına katılmış, bütün muhaliflerini bertaraf etmiştir. Meclis-i Mebusan, I. Dünya Savaşı'nın ardından 1918'de dağıtılmış. 1919'da savaşın galipleri ile yapılacak anlaşmayı onaylayacak bir Meclis'e ihtiyaç duyulduğundan yeniden seçim yapılmış. Ancak azaların çoğu İstanbul'a gidememiş; o gidemeyen üyeler 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin çatısı altında toplanmış, İstanbul'daki azalar da imkân buldukça İstanbul'a geçmiştir. Böylece Ankara'da halkın o devirde "rey (tercih)" veya "savt (ses)" denen oyları ile seçilmiş bir Meclis oluşmuştur.

Cumhuriyet tarihi dikkate alınarak "İlk Meclis" denen o Meclis'e İslamî bir renk hâkim olmuş, o Meclis, Men-i Müskirat (sarhoşluk verici içeceklerin yasaklanması) gibi yasaları çıkarmış⁴ ve antiemperyalist bir yaklaşımla İstiklal Savaşı'nı yönetmiştir.

Süreç Lozan ve Cumhuriyet'in ilanı günlerine dayandığında 28 Haziran 1923'te yeniden seçimlere gidilmiş; daha kontrol altına alınabilir bir Meclis oluşturulmuştur.

Sonraki süreçte ise 1946 yılına kadar sembolik seçimler yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk seçim yasası ise 14 Aralık 1942'de çıkarılmıştır. Yasa, seçimlere

² M. Nihat Derindere: "Meşrutiyet Döneminde Seçimler ve Meclis-i Mebusan", Köprü Dergisi, Devlet-i Aliye Özel Sayısı, Kış 99, Sayı: 65.

³ Murat Güvenir: "Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1982, Cilt: 37, Sayı: 1, s. 215-250.

⁴https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100022.pdf Erişim Tarihi: 30.05.2018

katılmayı “Türk olmak, göçmen olmamak, başka bir ülkenin vatandaşı olduğu iddiası bulunmamak” gibi içeriye ve dışarıya karşı önlemlerle yüklü olarak hayata geçmiştir.⁵

1950 seçimleri Türkiye’ye bir değişim getirmiş, bu tarihten sonra yapılan Türkiye seçimleri de bazı yönlerden eleştirilse de genellikle “serbest seçim” olarak gerçekleşmiştir.

Osmanlı’dan günümüze gelen Türkiye seçimlerinin bütün aksaklarına rağmen karakteristik özellikleri,

1. Batı kaynaklı uygulamalara genellikle soğuk kalmasına rağmen halkın seçimleri sevmesi; seçimlere katılımın Batı’nın aksine hep yüksek olmasıdır.

2. Seçimlerin Türkiye’yi istisna durumlar dışında aşama aşama dindarlığa doğru değiştirmesidir.

Türkiye’de serbest seçim sistemi, sadece bu nedenlere dayanmamakla birlikte 27 Mayıs 1960’tan başlanarak her on yılda bir askeri darbeler veya muhtıralarla aksatılmış, süreklilikten kopmuştur. Buna rağmen, Türkiye’de de İslamî kesimlerin bir kesimi için seçimli sistem, Osmanlı’nın çöküş süreci ile birlikte gerçekleşmesi yüzünden bir kurtuluş reçetesi olmaktan öte Batı’nın bir oyunu gibi algılanmış, seçimli sisteme karşı hep ihtiyatlı bir yaklaşım kendini korumuştur. Bunun altında seçimli sistemin Osmanlı’da ve İslam dünyasının diğer kesimlerinde nasıl oluştuğuyla ilgili yeterli değerlendirmelerin yapılmamasının da etkisi vardır.

3. İslam Dünyasının Diğer Kesimlerinde Seçimler

Türkiye dışında İslam dünyasında ilk parlamenter sistem denemesi “1906 Meşrutiyet Devrimi” ile İran’da gerçekleşmiştir. 1905’te başlayan şiddetli halk gösterileri sonucunda 1906’da ilan edilen meşrutiyet ile İran tarihinde ilk kez Meclis açılmıştır. Ancak Rusya ve İngiltere’nin İran’ı paylaşma konusunda kendi aralarında anlaşmaları üzerine 1907’de Meclis’in faaliyetlerine son verilmiştir.⁶ Meclis, iki yıl sonra yeniden açıldıysa da 1911’de bir kez daha kapatılmıştır. İran’da Meclis, 1950 yılına kadar zaman zaman faaliyet göstermişse de göstermelik kalmıştır.

⁵ Resmi Gazete, Yıl: 1942, Sayı: 5285, s. 4152. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5285.pdf> Erişim Tarihi: 30.05.2018

⁶ Selda Kılıç: “İran’da İlk Anayasal Hareket 1906 Meşrutiyeti”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ağustos 2002, Cilt: 20, Sayı: 32, s. 153.

Rıza Pehlevi'nin babasını devirerek tahta geçmesi (1941) ile Meclis yeniden aktifleşmiş, 1947'de yapılan İran seçimleri, Rusya ve İngiltere'ye direnen bir Meclis yapısı doğurmuştur. 29 Nisan 1951'de ise Muhammed Musaddık'ın başbakan olması ile Meclis, İran siyasetinin merkezine oturmuştur. Musaddık, Meclis'in desteğini arkasına alarak petrolü millileştirmiş; Musaddık'ın bu adımı, İngiltere ve ABD'nin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Şah, Amerikan istihbarat örgütü CIA'nın desteğiyle Ağustos 1953'te Musaddık'ı devirmiş, Meclis'i de kapatmıştır.⁷

İslam dünyasında Türkiye dışındaki ilk parlamenter sistem denemelerinin ikincisi ise Mısır'da gerçekleşmiştir.

İngiltere'nin 28 Şubat 1922'de Mısır'ı bağımsız devlet ilan etmesine rağmen devam eden halk itirazları ile Belçika anayasası esas alınarak hazırlanan Mısır Anayasa'sı 19 Nisan 1923'te kabul edilmiştir. Anayasa, Mısır Krallığı'nda Meclis'in varlığını tanımıştır. Ama Senato ve parlamentodan oluşan Meclis, kralın sıkı denetimine bırakılmıştır. Buna rağmen, Ocak 1924'te yapılan seçimlerde Sa'd Zağlül başkanlığındaki Vefd Partisi (Hizbü'l-vefd) Mecliste çoğunluğu ele geçince İngiltere Mısır siyaseti üzerindeki baskısını artırmıştır.⁸ O tarihten 2011'e kadar Mısır'da seçimli sistem hiçbir zaman serbest seçimli bir sistem olma özelliği edinememiştir.

Türkiye, İran ve Mısır örneklerine bakıldığında İslam dünyasında serbest seçimlere geçişin emperyalizm ve uluslararası vesayet karşıtı sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Bundan dolayı Batı, İslam dünyasında kendisine bağlı elit sınıfı kullanarak olumsuz bir çeşitlendirme sağlama ve sekülerizmin önünü açmak için başlangıçta parlamenter sistemi dayatmışsa da ilk denemelerin ardından bu tutumundan kimi zaman ve ülke farklarıyla birlikte genellikle vazgeçmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD, bütün dünyada olduğu gibi İslam dünyasında da serbest seçimleri desteklemiş görünmüştür. Ancak savaş sonrasında İngiltere'nin mirasını devralan ABD'nin mutlak bir tahakküm kurduğu Suudi Arabistan gibi devletlerde seçim hiç yapılmamıştır.

ABD'nin Rusya ile dengeleri gözeterek siyasetine müdahale ettiği Türkiye ve Pakistan gibi ülkelerde parlamenter sistem, ABD tarafından planlanan darbelerle aksatılmıştır. Darbelerin gerekçesini genel anlamda, Türkiye'de sağ hükümetlerin Batı'ya karşı sürekli bir

⁷ İsmail Safa Üstün: "İran", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, Cilt: 22, s. 400-404.

⁸ Hilal Görgün: "Mısır", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, Cilt: 29, s. 555-557.

bağımsızlık arayışında olmaları, Pakistan örneğinde ise aksi bir durumla seçimlerin getirdiği sol siyasetin ülkeyi ABD'den uzaklaştırıp Sovyetler Birliği'ne yaklaştırması oluşturmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden yaklaşık çeyrek asır sonra 1972 için yapılan tespitlere göre İslam dünyasının Arap Yarımadası'nda siyasetin din ve mezhep bölünmüşlüğüyle etkisizleştirildiği Lübnan dışında hiçbir ülkede serbest seçim sistemi yürürlükte değildir. Arap Yarımadası dışında ise Arnavutluk, Bangladeş, Gambiya, Komorlar, Lübnan, Malezya, Mali, Nijerya, Pakistan, Sudan ve Türkiye'de seçimler yapılabilmektedir.⁹ Bu ülkelerden sadece Bangladeş, Mali, Pakistan ve Türkiye yüzde yüze yakın Müslüman nüfusa sahiptir, diğerleri ise sonuçları etkileyecek kadar gayrimüslim nüfus barındırmaktadır. Söz konusu ülkeler dışındaki İslam ülkelerinde seçimler ya aralıklarla yapılmış ya da Suriye, Irak, Cezayir, Endonezya örneklerinde olduğu gibi sembolik kalmıştır.

4. İslamî Kesimlerin Seçimlere Katılması

4.1. Meşrutiyet Dönemi ve Cumhuriyete Geçiş

İslam dünyasında ilk parlamenter sistem örnekleri olan meşrutiyetin ilan edildiği yerler İttihad-ı İslam fikriyatının önemli ismi Cemâleddin Efganî'nin ikamet haritasına denk gelmektedir. Genç Osmanlılar, İran ve Mısır aydınlarının meşrutiyet ile ilgili argümanları, İslam dünyasının içinde bulunduğu durumdan kurtulması için ittifak ve istişareyi çözüm olarak ortaya koyan Efganî'yle kurdukları bağa dayanmaktadır.

Efganî, I. Meşrutiyet'ten önce İstanbul'daydı, meşrutiyet taleplerini İslam'a dayandıran Genç Osmanlılar üzerinde geniş bir etkiye sahipti.¹⁰ İran'da Efganî, meşrutiyetin bizzat hazırlayıcıları arasında yer alırken¹¹ Mısır'da da seçimli sistemi talep edenler, Efganî'nin öğrencisi konumunda olanlardır. Efganî'nin bu ülkelerin hepsinde milliyetçiler ve İslamcılar olmak üzere iki tür takipçisi ortaya çıkmış, her iki tür takipçi de meşrutiyetten, dolayısıyla seçimli sistemden yana olmuştur. Bunun en iyi sentezlenmiş görüntüsü 1908'de iktidara gelen İttihat ve Terakki Hareketi'dir. Enver Paşa'nın önderlik ettiği ama bir bölümü Efganî'nin etkisi altında olan Turancılar harekete önderlik yaparken Said Halim Paşa, Mehmet Akif

⁹ Alfred Stepan ve Graeme B. Robertson: "An Arab More Than a Muslim Democracy Gap", **Journal of Democracy**, Temmuz 2003, Cilt: 14, No: 3, s. 30-44.

¹⁰ Hayrettin Karaman: "Efganî, Cemâleddin", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, Cilt: 10, s.456-466.

¹¹ Kaan Dilek, "İran'da Meşrutiyet Hareketi ve Dönemin Siyasi Gelişmeleri", **Akademik Ortadoğu**, 2007, Cilt 2, Sayı 1, s. 52.

Ersoy, Elmalılı Hamdi Yazır, Said-i Nursî gibi İslamcı aydın ve âlimler de hareketin içinde yer almış ya da hareketi dışarıdan desteklemişlerdir.¹²

Türkiye’de Said-i Nursi, sonraki süreçte Cumhuriyeti ilan edenlerle hiçbir şekilde uyuşmamışsa da genel prensipler anlamında saltanata karşı cumhuriyeti desteklemiş; yönetimin belirlenmesinde halkın görüşünün alındığı cumhuriyeti saltanata tercih etmiştir. 1940’lı yıllardan sonra ise Cumhuriyet Halk Partisi rejimine karşı Demokrat Parti’yi desteklemiştir.¹³

Pakistan’da Mevdûdî, Müslümanların modern dünyada tercih edecekleri yönetim biçimi üzerinde yoğunlaşmış, kanunların esasında vahyin, yöneticilerin belirlenmesinde halkın onayının esas alındığı “İlahi Cumhuri Hükümet” tezini geliştirmiştir.¹⁴ Mevdûdî görüşlerini yönetime taşımak için 1956’dan sonra bizzat siyasete atılmıştır. Ancak Cemâat-i İslâmî’nin siyasetteki atılımlarının iç ve dış güçleri ürkütmesi üzerine 1958’de Eyûb Han Pakistan’da yönetime el koymuş, diğer siyasi partiler gibi Mevdûdî’nin partisi de kapatılmıştır. Cemâat-i İslâmî 1963’ten sonra siyasî etkinliklerin serbest bırakılması üzerine seçimli siyasete yeniden dönmüştür.¹⁵

Mısır’da Hasan el-Benna, İhvan-ı Müslimin hareketi önderi olarak bizzat seçimlere iştirak ederek milletvekili olmak istemiş ancak Kral Faruk yönetimi tarafından engellenmiştir. 1942 seçimlerinde Hasan el-Benna ve dava arkadaşı Abdurrahman Nasır aday olmuşlar, yönetim, kendilerini adaylıktan çekilmek zorunda bırakmıştır. 1944 seçimlerinde ise İhvan, aralarında el-Benna’nın bulunmadığı altı aday göstermiş ama yönetim hiçbirinin seçilmesine izin vermemiştir. Hasan el-Benna’nın, İngiltere’nin harekete yönelik baskıları doğrultusunda Kral Faruk yönetimi tarafından katledilmesinden sonra (1948), İhvan-ı Müslimin hareketi Mısır’da kraliyete son verilip cumhuriyetin kurulmasını sağlayan General Muhammed Necip komutasındaki askeri darbeyi desteklemiştir.¹⁶

Üç ayrı bölgeye ait üç ülke örneğinde görüldüğü üzere 1960’lı yıllara kadar İslam dünyasının önde gelen şahsiyet ve hareketleri seçimli siyasete ilgi duymuşlar ancak

¹² Selim Sönmez: “II. Meşrutiyet Bediüzzaman Bilinmeden Anlaşılabilir mi?”, **Köprü Dergisi**, Güz 2008, Sayı: 104; Müşerref Yardım: “Osmanlı İslamcıları ve İslami Yenilikçiler: Yakınsama ve Ayrışma”, **SUTAD**, Güz 2016, Sayı: 40, s. 111-125.

¹³ Hüseyin Çelik, “Bediüzzamana Göre Cumhuriyet ve Demokrasi”, <http://www.bediuzzamansaidnursi.org/icerik/bedi%C3%BCzzamana-g%C3%B6re-cumhuriyet-ve-demokrasi>, Erişim Tarihi: 31.05.2018

¹⁴ Mevdûdî, İslam’da Hükümet, Hilal Yayınları, İstanbul 2006, s. 228, 862.

¹⁵ Anıs Ahmad: “Mevdûdî”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, Cilt: 29, s. 432-437.

¹⁶ İbrâhim el-Beyyûmî Gânim: “Hasan el-Bennâ”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, Cilt: 16, s. 307-310; İbrâhim el-Beyyûmî Gânim, “İhvan-ı Müslimin”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, Cilt: 21, s. 580-583.

engellenmişlerdir. Bu süreçte İslam dünyasında dış güçler tarafından, İslamî hareketlere karşı toplumsal sorunları öne çıkaran ulusalcı sosyalist ve çoğu militer güçlerle kalkınmacı sağcı partiler desteklenmiştir. Dış güçler, İslamî hareketlerin seçimler üzerinden hedeflerine varmasını engellemiştir.

4. 2. Seçimlere Katılımın Sorgulanması Süreci

1960'lı yıllarda,

1. İslamî hareketlerin önceki süreçte seçimler yoluyla hedeflerine ulaşmaması,

2. Mısır'da General Muhammed Necip darbesinden sonra ortaya çıkan Nasırcılık hareketinin faaliyetleri,

3. Siyasetin koşullarının başta ulusalcı sosyalist rejimlerde olmak üzere, Müslüman bir şahsiyetin İslamî hedefleri gerçekleştirmek bir yana onu günlük İslamî yaşamından bile ödün verecek şekilde dizayn edilmesi¹⁷,

seçimli siyasete karşı, Seyyid Kutub'un önderlik ettiği olumsuz bir görüş oluşturmuştur. Söz konusu görüş, 1979'daki İran Devrimi'nden sonra pratik bir karşılık bulunca İslam dünyasında yaygınlık kazanmış; Mevdûdî'nin *Kur'an'da Dört Terim* kitabı da yazarının yaşam öyküsünden ve siyaset tercihinden koparılarak bu görüşün ilgi görmesi için kullanılmıştır.

İslamî kesimlerin bölünmesine yönelik bazı dış müdahalelerle birlikte 1980'li yıllardaki İslamî tartışmalara "Seçimli siyaset mi, devrim mi?" tartışması damgasını vurmuştur. Eski kuşak Müslümanlar genellikle seçimli siyasetle ilgili umutlarını korurken gençler, devrim söylemiyle yeni bir aksiyon kazanmışlardır.

¹⁷ Öte yandan liberal kapitalizmin cari olduğu sistemlerde, kapitalizmin ayartıcı ve yozlaştırıcı aparatlarının "güvenilir Müslüman siyasetçi profili"nin yaygınlık arz etmesini sekteye uğrattığı söylenebilir. İslamî kesimler içerisinde siyasete atılan ve çeşitli düzeylerde halkın temsiliyetini elde eden bazı kimselerin; kısa sürede anormal düzeylerde zenginleşmesi, ailelerinin ve yakın çevrelerinin kamu nimetlerinden orantısız faydalanması, kapitalist ve konformist yaşam tarzını içselleştirmeleri ve elde ettikleri "kazanımların" muhafaza edilmesi için her türlü esnekliğin/kıvraklığın gösterilmesi, İslamî kesimlerde siyaset alanına dair olumsuz nitelermelere ve mesafeli durulmasına sebebiyet vermektedir. İslam dünyasında azımsanmayacak bir kitle nazarında "siyaset" kavramının bizatihi kendisi "kirli" bir kelime olarak algılanmaktadır. Siyaset mefhumu, bir yandan yolsuzluk ve kayırmacılık, diğer yandan manipülasyon, aldatma ve yalana ilişkin imgeleri çağrıştırmaktadır. Belirtilen hususlara karşın, İslam dünyasının kendi kaderini tayin etmesini istemeyen şer odaklarının, söz konusu "olumsuz Müslüman siyasetçi" profilini yaygınlaştırmaya çalıştığı; aksi yönde bir duruş sergileyen "örnek/ideal Müslüman siyasetçileri" ise görünmez hâle getirerek suskunluk sarmalına sürüklediği göz ardı edilmemelidir. Bu noktada sosyal paylaşım sitesi Twitter'ın Fas Başbakanı Sadeddin el-Osmani'nin hesabını kapattığı dikkate alınmalıdır. <https://www.ntv.com.tr/dunya/twitter-fas-basbakanina-ait-hesabi-kapatti,f0UcHwmbTEOgNc3eEeKtoQ> Erişim Tarihi: 04.06.2018

Seçimli siyasetin sorgulandığı süreçte, Türkiye’de 12 Eylül rejimi fetreti dışında Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi ve Refah Partisi üzerinden seçimli siyaset deneyimi devam etmiştir. Bununla beraber Türkiye’de 1980’den sonra İslamî kesimler arasında büyük bir bölünme yaşanmışsa da seçimli siyaseti tercih edenler ve etmeyenler tesettür yasağı, Filistin meselesi gibi büyük sorunlarda birlikte hareket etme uyumunu genellikle korumuşlardır. Bu uzlaşımın genellikle görülmediği İslam dünyasının diğer kesimlerinde ise nüfusunun yarısına yakını gayrimüslimlerin oluşturduğu Nijerya istisnası dışında¹⁸ İslamî kesimlerin hiçbir yapısının seçimli siyasete katılmasına izin verilmemiştir.

Bu süreç, Sovyetler Birliği’nin dağılması ve dünyada liberal demokrasi rüzgârlarının esmesiyle son bulmuştur. İslamî kesimler, bu rüzgârla serbest siyasete izin verilen ülkelerde yeniden siyasete atılmıştır. Ancak Batı, İslamî kesimlerin seçimli siyasete duydukları bu ilgiyi “demokrasinin suiistimali” ve “demokrasinin demokrasi üzerinden imhası girişimleri” çerçevesinde değerlendirmiştir. Batı, İslamî kesimlerin seçimlerle yönetimi elde etme taleplerini 1930’lu yıllarda Almanya’da yaşanan Nazi ve İtalya’da yaşanan Mussolini deneyimlerine benzetmiş; İslamî kesimlerden gelen bu taleplerin kontrol altına alınması, kontrol altına alınamazsa reddedilmesi kararına varmıştır.

Avrupa mevcut olanaklar kullanılarak İslamî siyaset taleplerinin engellenebileceğini düşünürken ABD farklı arayışlara girmiştir. Bu süreçte İslam dünyasının seçimlere katılımı konusunda karşılaştığı en önemli problemi ise büyük ekonomik olanaklar ve dış sosyolojik danışmanlıkla donatılan Suudi Arabistan Enstitüleri oluşturmuştur. Bu enstitülerde yetişenler ya da oralarda yetişenlerden etkilenenler, seçimli siyaset talebini “insanın kendi yönetim yasasını yalnız kendisinin üretmesi” şeklinde tanımlanan demokrasi ile ilişkilendirerek kişiyi küfre götüren akidevî bir problem olarak öne sürmüşlerdir.

2000’li yıllara gelindiğinde İslam dünyasının toplumun ve idarenin değişmesi konusunda seçimli siyasette ısrar etmesi beklenirken şiddet eylemlerini tek yol olarak dayatan Selefcî/Tekfirci hareketler “Cihadi Hareketler” adı altında ortaya çıkmıştır.

Bu hareketlerin Seyyid Kutub’un önderliğinde 1960’lı yıllarda gelişen ve İran Devrimi ile 1980’lerde ivme kazanan seçimli siyaset karşıtı hareketlerden açık bir farkı vardır:

Söz konusu hareketler, halkın tebliğ yoluyla iknası ve desteğinin kazanılmasıyla, İslami olmayan yönetimlerin devrilebileceğini öngörüyordu, nefretini ABD, Sovyetler ve İsrail’e

¹⁸ Nijerya’daki siyasi faaliyetler için bkz. “Nijerya’daki İslamî Hareketler”, SDAM Strateji, <http://sdam.org.tr/haber/151-nijeryadaki-islami-hareketler/>, Erişim Tarihi: 31.05.2018.

yöneltiyordu. 2000’li yılların Selefçi/Tekfirci hareketleri ise birkaç simgesel eylemin ardından Müslüman halka yönelik şiddet eylemlerine başvurmuşlardır. Önceki hareketlerin yöneticileri suçlayan, halkı mazur ve irşad edilecek cahil tabaka olarak gören yaklaşımına karşı Selefçi/Tekfirci hareketler halkı ancak şiddet eylemleri ile sarsıldığında gaflet uykusundan uyanacak müşrikler topluluğu olarak görmüşlerdir. Önceki hareketler, olumsuzlukların kaynağı olarak yöneticileri görürken Selefçi/Tekfirci hareketler, zalim yöneticilerin varlığını halkın gafletine bağlamışlar, olumsuzlukların başlangıç noktası olarak halkı görmüşler, hedef olarak halkı seçmişler, halk pazarları dâhil, halkın topluca bulunduğu yerlere karşı intihar eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Bu sapma, İslam dünyasına travma yaşıtmıştır.

Batı, Avrupa’da farklı tutumlar söz konusu olsa da ABD’nin önderliğinde İslam dünyasındaki bütün hareketleri bir görme eğilimine doğru yönelirken bu tür grupların eylemlerini İslamî kesimin seçimli siyaset taleplerini engellemek için kullanmıştır. Oysa bu gruplar ortaya çıkmadan da seçimli siyaset talepleri engellenmiş, o engellenmenin neticeleri de bizzat bu tür grupların ortaya çıkması için kullanılmıştır.¹⁹

4.3. Seçimli Sürece Yeniden Dönüş

2000’li yıllarda Batı’nın vardığı görüş, İslam’ın önlenemez bir yükseliş içinde olduğudur. Batı’da bir kesim, liberal bir yapı içinde İslam’ın yükselişinin tolere edilebileceğine ve aslında İslamî hareketlerin liberal yapı içinde yıpratılarak durdurulabileceğine inanmış, diğer kesim ise İslam’a karşı daha sert önlemlere başvurulması gerektiğini düşünmüştür.

Liberal yapıyı çözüm olarak önerenler, serbest seçimlerden başka bir çözüm bulamamışlardır. “Şahinler” olarak adlandırılan diğer kesim ise Selefçi/Tekfirci hareketlerin eylemleri üzerinden İslam dünyasına müdahale yolunu önermiştir. Ancak söz konusu hareketlerin eylemlerinin Avrupa’ya da uzanması liberal yapıdan yana olanların Avrupa’da güç kazanmasını sağlamıştır.

Batı, İslam konusunda bu çıkmazı yaşarken İslamî hareketler de seçimli siyaset konusunda durumlarını gözden geçirmişlerdir. Bu değerlendirmelerden şu sonuçlara ulaşıldığını ifade etmek mümkündür:

¹⁹ Bu konuda bkz. SDAM Strateji, “Tunus, Lübnan, Irak ve Malezya Bağlamında İslam Dünyasında Seçim Süreci”, <http://sdam.org.tr/haber/166-tunus-lubnan-irak-ve-malezya-baglaminda-islam-dunyasinda-secim-sureci/> Erişim Tarihi: 30.05.2018

1. Seçimlere katılımın akidevî esaslar içinde dokunulmayacak bir sabite olduğu görüşü sorgulanmış, seçime katılımın akidevî esaslar göz ardı edilmeden fikhî ve Müslümanların maslahatları konusunda değerlendirilmesi gerektiği görüşü kabul görmüştür.

2. Batı, İslam dünyasında kimi istisna dönemler ve ülkeler dışında seçimli siyasetin yanında değil, karşısında durmuştur.

3. Seçimli siyaseti reddedenler, İslamî kesimlerin iktidarı bir yana sıradan Müslümanın hak ve hukukunun nasıl korunacağı konusunda da tatmin edici öneriler getirememişlerdir.

4. Seçimlerin yönetici seçme yanıyla temsilci seçme yanının bir arada değerlendirilip seçimlere katılımın tekfirle ilişkilendirilmesi, İslamî kesimleri gayri İslami yönetimler nezdinde mağdur etmiş, onların haklarının gasp edilmesine yol açmıştır.

5. Daha çok genç kesimlerden gelen “devrime kadar kendini yönetimlerden arındırma” şeklindeki öneriler, İslam dünyasındaki mevcut kazanımları da Batı’ya kaptırma tehlikesini barındırmaktadır.

6. Selefçi/Tekfirci yapıların yol açtığı tahribatlar karşısında seçimli siyaset, Batı’ya karşı bağımsızlığı getirebilecek kazanımlar sağlayabilir.

İslam dünyasını bu sonuçlara götüren etkenlerin başında seçimli siyaset deneyiminin 1990’lı yıllardaki seyri yer almıştır.

Örneğin Cezayir’de sürekli ertelenen milletvekilliği serbest seçimleri nihayet 26 Aralık 1991’de yapıldığında İslami Selamet Cephesi (FIS), 430 milletvekilliğinin 188’ini ilk turda garantilemişti. Kesin neticelerin ikinci turda belli olacağı 150 bölgede de FIS adayları seçimi önde götürmekteydi. Ancak Fransa ve uluslararası sistemin devreye girmesiyle süreç tamamlanamamıştır.

Cezayir’de sosyalistler yönetim üzerindeki ağırlıklarını artırırken Suudi Enstitüleri araya girmiştir. Silahlı İslami Grup (GIA) adı verilen bir yapılanma sonuçsuz bir silahlı ayaklanma başlatmış; 2000 yılına kadar yer yer süren bu ayaklanmada yaklaşık 200 bin kişi hayatını kaybetmiştir.

Cezayir’in bu durumu henüz 1990’lı yılların ortalarında İslamî hareketlerin seçimlere karşı tutumlarını gözden geçirmelerine yol açmıştır. Zira seçimle iş başına gelmek zor iken onun dışındaki yollara başvurmak daha zor ve daha yıpratıcı görünmüştür.

Üstelik İslamî kesimlerin önemli bir kısmının daha önce zannettiklerinin aksine uluslararası sistem, İslam dünyasında seçimli sistemi dayatmıyor, aksine bunun karşısında duruyordu. Bu konudaki görünen tavrı yapaydı, gerçek dışıydı.

Filistin’de HAMAS’ın 2006 seçimlerinde elde ettiği zafere rağmen iktidardan alıkonması ise uluslararası sistemin İslam dünyasında seçimli sistemi artık düşman olarak gördüğünü kesin olarak ortaya koymuştur.

Gerçekliğin bu ölçüde izharı, İslam dünyasında seçimlere katılma konusunda tereddütlü olan kesimlerin neredeyse tamamının görüş değiştirip seçimlere katılmasını sağlamıştır. 2011’den sonra yaşanan Mısır deneyimi, Batı’nın İslam dünyasında seçimli siyaseti artık kendisine karşı mücadelenin bir biçimi olarak gördüğünü bir yakın dönem delili olarak tekrar ortaya koymuş, seçimlere katılımı ilgili görüş daha da pekişmiştir.

Günümüzde İslamî hareketlerin büyük çoğunluğu seçimli siyasete katılım göstermekte ve İslam dünyasının seçim sonuçları hep İslamî kesimler etrafında konuşulmaktadır.²⁰ Batı enstitüleri önümüzdeki dönemde İslamî kesimlerin seçimlere daha çok ilgi göstereceğini öngörmekte ve bunu İslam dünyasında Batı karşıtı cephenin büyümesi olarak değerlendirip endişeyle karşılamaktadırlar.

SONUÇ

Yöneticinin tayininde Müslümanların onayının alınması bir Asr-ı Saadet uygulaması olsa da Müslümanların modern dönemde seçimli süreci tartışmaları, Batı karşısında yaşadıkları krizle başlamıştır. Dolayısıyla seçimlerin bir yanı Müslümanların kendileriyle ilişkili iken diğer yanı istikrarlı olarak, Batı’nın İslam dünyasına yönelik müdahaleleriyle ilişkili olmuştur.

İslam dünyasının modern dönemde 1876’da başlayan ve dolayısıyla 142 yılını dolduran seçimler süreci ana hatlarıyla ama bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında şu neticelere varmak mümkündür:

1. İslam dünyasının modern dönemde seçimli sürece geçişi, Müslümanların Batı karşısında yaşadıkları durumla ilişkili ve kendi gereksinimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

²⁰ Bu konuda bkz. “Tunus, Lübnan, Irak ve Malezya Bağlamında İslam Dünyasında Seçim Süreci”, SDAM Strateji, <http://sdam.org.tr/haber/166-tunus-lubnan-irak-ve-malezya-baglaminda-islam-dunyasinda-secim-sureci/>, Erişim Tarihi: 31. 05. 2018.

2. Seçimli sisteme geçiş, Müslümanların sorunlarını istişare ile çözmeleri gerektiği yönündeki ilahi emirle uyumlu olarak İttihad-ı İslam fikriyatının öncüleri tarafından Batı'dan farklı bir format geliştirilmeden işlenmiştir.

3. Seçimli sistem çözümünün Batı kaynaklı bir uyarı ile gerçekleşmesi ve formatı üzerinde yeterince çalışılmaması ilk süreçte ulemanın, hâle bağıllık alışkanlığı ile de ilişkili olarak bu sisteme kuşkuyla yaklaşmasına yol açmıştır. Ancak söz konusu ulemanın farklı bir çözüm önerememesi, onların sürecin dışında kalmasını getirmiştir.

4. Geleneksel ulemanın aksine İslam dünyasının kurtuluşuyla yakından ilgilenen âlim ve İslamî hareket önderleri 1960'lı yıllara kadar seçimli sisteme katılım sağlamışlardır.

5. 1960'lı yıllarda seçimli sistemin çözüm kabiliyeti tartışılmış, 1980'den sonra bu çözüme karşıtlık özellikle genç hareketlerin yollarını, amaçlarına ulaşamayan büyük hareketlerden ayırmalarında ana argümanlardan birini teşkil etmiştir. Bu süreçte istisna hareketler dışında konu, karşıtlarını tekfir boyutunda değil, sonuç getirici yöntem boyutunda tartışılmıştır.

6. Seçimli sürece karşıtlık, 2000'li yıllardan sonra saptırılarak sorgulama, karşıtını tekfir boyutuna götürülmüştür. Bu durum, bir ayrışmaya yol açmış ve İslamî hareketlerin ezici çoğunluğu sorunun bu şekilde ele alınmasına karşı çıkmıştır.

7. 2000'li yıllardan bu yana Selefçi/Tekfirci hareketler dışında²¹, İslam dünyasının bütün kesimlerinde İslamî kesimlerin seçimlere ilgisi artmıştır.

8. Batı'nın İslam dünyasındaki seçimlere bakışı süreçseldir. Batı, bütün konular gibi bu konuya da çıkarları açısından yaklaşmış, İslam dünyasındaki çıkarlarını ise ihtilafı artırma ve sekülerizmin yaygınlaşmasında görmüştür. İslam dünyasındaki seçimler, bu işlevi gördüğünde Batı tarafından desteklenmiş hatta teşvik edilmiştir.

9. İslam dünyasındaki seçimler, Batı'nın etkisine uzak halkın yaklaşımını yönetime taşıdığından seçimlerin serbestliğiyle orantılı olarak İslam dünyasını Batı'dan uzaklaştırma işlevi görmüştür.

10. Batı, seçimlerin İslam dünyasını Batı'dan uzaklaştırmasını demokrasinin suistimali olarak değerlendirmiş; bazı ara dönemlerin ardından İslam dünyasında serbest seçimlere karşı bir tutum almıştır.

²¹ Mısır'daki Nur Partisi örneğinde olduğu gibi Suudi'ye yakın kimi Selefçi/Tekfirci gruplar siyasi partiler kurup seçimlere girerek sonuçları Suudi çıkarına etkilemeye çalışmaktadır.

11. Son süreçte bazı hususlar ülkelere göre değişse de Batı, İslam dünyası için serbest seçimleri İslam dünyasındaki çıkarları için yakın bir tehdit olarak görmeye başlamıştır; İslam dünyasında seçimlerin engellenmesi yönünde bir tutum içine girmiştir.